

Ballıbabagiller

Ballıbaba *Lamium* cinsini oluşturan bitkilere denir. Ballıbabalara ülkemizde tatlıbaba, ballık otu adı da verilir. Eflatun çiçekli bu türün adı *Lamium amplexicaule*'dir. Fotoğraf İzmir'de, Mart 2010'da çekilmiştir.

Günümüzde doğal ürünlere olan ilgi, doğal olarak yetişen tıbbi ve aromatik bitkilere de yansımış durumda. Dünyadaki 300 bin çiçekli bitki türünden 20 bininin tıbbi amaçlar için potansiyel taşıdığı ve bunlardan 4 bininin yoğun olarak kullanıldığı biliniyor. Ülkemizde de yaklaşık 12 bin bitki türünün 500 kadarının tıbbi ve aromatik değeri var. Ballıbabagiller (Lamiaceae) ailesi de bunlardan biri. Ballıbabagiller (ballıbaba, nane, kekik, lavanta, dağ çayı vb.) hoş kokulu, bir ya da çok yıllık otsu bitkilerdir. Birkaç türü çalimsı ya da ağacimsı formdadır. Yapraklarında kokulu yağ salgılayan küçük salgı bezleri vardır. Çiçekleri mor, beyaz ve kırmızı olur.

Ballıbabalar hem geleneksel olarak hem de modern çalışmalarda bitkisel drog (hayvanlardan ve bitkilerden kurularak ya da özel yöntemlerle toplanarak elde edilen, eczacılıkta ve kısmen sanayide kullanılan ham veya yarı ham madde) olarak kullanılan, araştırılan bir aile. Bitkisel drog olarak kullanılmasının yanı sıra baharat, gıda ve gıda katkısı, kozmetik, boya ve içecek endüstrisinde yaygın olarak kullanılıyor. Bu kullanım için bitkiler doğadan doğrudan kontrolsüz biçimde toplanıyor. Sonra ham ya da yarı işlenmiş olarak pazara sunuluyor. Bu sistem bitkilerin doğal popülasyonlarına zarar verdiği gibi elde edilen gelirin de çok düşük olmasına neden oluyor. Bunun için dünya pazarında yeri olan türlerin belirlenmesi, bu türlerin toplanmak yerine tarım yapılarak işlenmesi ve son ürün olarak pazara sunulması önemlidir. Bu anlamda tıbbi ve aromatik bitki tarımının ülkemizde gelişmesi geleneksel tarıma da iyi bir alternatiftir.

Fotoğraf: Doç. Dr. Kazım Çapacı

Kaynak

Karadoğan, T., Göller Yöresinde Lamiaceae Familyasına dahil Bitki Türlerinin Tespiti ve Tıbbi ve Aromatik Değerlerinin Belirlenmesi, TÜBİTAK Proje no: TOGTAG-2599., 2003

Yılan Görünümlü Kertenkele **Oluklu Kertenkele**

Çoğu insan içgüdüsel olarak yılanlardan korkar. Bütün yılanların insana saldırdığı ve hepsinin zehirli olduğu sanılır ve bu yüzden de bir yılan görüldüğünde öldürülmesi gerektiği düşünülür. Ancak hiçbir yılan durduk yerde insana saldırmaz. Yılanlar çok fazla tahrik edildiklerinde kendilerini tehlikede hisseder ve korunma amacıyla saldırabilirler. Yılanların çoğu zehirsizdir. Kemiricilerle, örneğin fare-

lerle beslendikleri için de bunların çoğalmasını önlerler. Eğer yılanların ekosistemdeki rolleri, davranışları daha iyi bilinseydi herhalde hemen öldürülmezlerdi. Aslında bir kertenkele türü olan ancak görünüşleri yılanlara çok benzeyen oluklu kertenkelelerin başına da yılanların başına gelen şeyler gelir. Tamamen zararsız olan bu canlıların soyu bu nedenle tehlikededir.

Oluklu kertenkeleler adlarını vücutlarının her iki yanında bulunan oluk şeklindeki girintili yapılardan alır. Boyun bölgesinde başlayıp kuyruğa kadar devam eden bu yapılarda kemik plaka yoktur, bu nedenle oluklu kertenkeleler kıvrılarak rahatça hareket edebilir. Gençler ve erginler birbirlerinden renkleri ile ayırt edilir. Genç dönemde sırt bölgesi açık gri ve bu rengin tonlarındayken karın bölgesi beyazımsı gridir. Sırt bölgesinde kahverengi ya da siyah renkli benekler vardır. Oluklu kertenkele büyüdükçe bu

benekler kaybolur, gri bölgeler de sarıya ya da kahverengine döner. Erginleşince vücutları bakkır kırmızısı olur. Oluklu kertenkeleler yumuşak vücutlu böcekler, salyangozlar ve çekirgelerle beslenir. Çok hızlı hareket edebilen oluklu kertenkelelerin boyları 150 cm kadar olabilir. Bitkisi çok olan taşlık yerler, çalılıklar, bahçelik yerler başlıca yaşam alanlarıdır. Taş altları ve kemirici yuvalarına da girerler. Yüksekliği 2000 metreye kadar olan yerlerde de bulunabilirler. Ülkemizin hemen hemen her yerinde bulunurlar.

Bacakları olmayan oluklu kertenkeleler göz kapaklarının ve kulak deliklerinin olmamasıyla yılanlardan kolayca ayırt edilebilirler. Bunların yanı sıra küçük mahmuzlara benzeyen arka bacak kalıntıları vardır.

Fotoğraflar: Prof. Dr. Bayram Göçmen

Kaynaklar

Budak, A., Göçmen, B., Herpetoloji, Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Kitaplar Serisi, No. 194, 2005.

Kırgıbayır

Üzerinde yaşadığımız yerkabuğu, jeolojik ve iklimsel olayların etkileriyle farklı aşamalardan geçerek günümüzdeki şeklini aldı. Bu aşamalar iç ve dış kuvvetler olarak ayrılır. İç kuvvetleri kırılma, kıvrılma, çanaklaşma, kubbeleşme, volkanizma oluşturur. Dış kuvvetleri ise su, rüzgâr, buz oluşturur. Dış kuvvetler aşındırma, parçalama işlemi yapar. Aşındırmanın etkileri uzun zaman süreci içinde daha iyi görülür. Örneğin, kaba bir hesapla, 4000 metre yüksekliğindeki bir dağ, yılda 0,5 mm aşınırsa, 8 milyon yıl sonra deniz seviyesine kadar alçalabilir. Aşındırmada akarsular çok etkilidir. Akarsular yeryüzünde hareket ederken yerkabuğunu aşındırarak değişik şekillerin de oluşmasına yol açar. Bu şekiller vadi, menderes, dev kazanı, peribacaları, plato, Peneplen (yontukdüz) ve kırgıbayır olarak adlandırılır ve sınıflandırılır.

Kırgıbayırlar, kurak ya da yarı kurak geçen iklimlerde, yağışın şiddetli, sağanak halinde olduğu, bitki örtüsünün az olduğu arazilerde oluşur. Kırgıbayırlar, yumuşak ve geçirimsiz tüflerin, millerin, killerin ve marnların bulunduğu dik yamaçlarda, şiddetli yağışın etkisiyle oluşan sellerin ve sel yarıntılarının genişlemesi sonucu meydana gelir. Görünüşleri ve renkleri buldukları kaya yapısına bağlı olduğundan çeşitlilik gösterir. Kırgıbayırlar İç ve Güneydoğu Anadolu'da yaygın olarak görülür. Erozyon sonucu oluşan bu doğal yapı turizm değeri de taşır. ABD'deki Badlands (kırgıbayır) Milli Parkı bu yapının dünyadaki bir başka örneğidir. Ülkemizde de kırgıbayırların bulunduğu bölgeler milli park haline getirilerek değerlendirilebilir.

Fotoğraf: Turgut Tarhan

Kaynaklar
Erinç, S., Jeomorfoloji, Der Yayınları 284, 2002.
<http://www.gorp.com/>

Sığın

Bir Zamanlar Anadolu'da

Büyük memeli türlerinin soyları tüm dünyada hızla tükeniyor. Türler kendilerine yeterli barınma, beslenme ve yaşam alanı bulamıyor. Aşırı avcılık, yaşam alanlarının daralması en büyük etkenler. Büyük memelilerin uzun hamilelik dönemleri, doğan yavrunun büyümesinin uzun zaman alması ve doğal düşmanlarına karşı savunmasız olmaları da yok oluşu hızlandıran diğer etkenler. Sığın da soyu tehlike de olan türlerden biri.

Sığınlar İran, Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye, Filistin ve Türkiye'de yaşamış. Ancak günümüzde sadece İran'da doğal bir popülasyon var. İsrail'deyse yeniden yerleştirilmiş popülasyonlar hayatlarını devam ettirmeye çalışıyor. Bunun dışındaki İran'da yaşamını devam ettirmeye çalışmış ve koruma altında olan sığınların sayısı 365 civarında.

Sığınların yaşadığı ekosistemler ormanlık yerler, bozkırlar, çalılık arazilerdir. Yalnızca erkek bireylerde boynuz vardır. Bu boynuzlar oldukça kalın ve geniş olabilir. Sığınların sırt kısmı kırmızımısi kahverengi arasında bir renktir. Sırt kısımlarında beyaz benekler de bulunur. Vücudun alt tarafına doğru beneklerin birleşmesiyle oluşan beyaz bir bant vardır.

Boyunlarından kuyruklarına kadar uzanan siyah bir sırt çizgileri vardır. Sığınlar (*Dama mesopotomica*) ülkemizde koruma altında yaşayan alageyiğe (*Dama dama*) çok benzer. Ancak alageyiklerden biraz daha büyüktürler. Sığınlar İran alageyiği ve Mezopotamya alageyiği olarak da bilinir.

Çizim : Ayşe İnan Alican

Kaynaklar

Harrison, D. L. ve Bates, P. J. J., *The Mammals of Arabia*. Second Edition, Harrison Zoological Museum Pub. s. 205-207, 1991.
Demirsoy, A., *Türkiye Omurgalıları, Memeliler*, Çevre Bakanlığı, 1996.
<http://www.iucnredlist.org/apps/redlist/details/6232/0/undulata/#text=Facts>